

MLADO SLOVAŠKO SLOVSTVO

VILIAM RIES

V vrsti mladih slovaških pesnikov je za E. B. Lukáčem drugi, danes že vobče priznani pesnik Ján Smrek. Njegovo pesniško osebnost predstavljata dozda dve zbirki: »Obsojeni v večno žejo« (1922) in »Dirjajoči dnevi« (1926). V prvi zbirki se še izrazito javlja idejna nejasnost. Pesnik ne kaže nobene določene miselne smeri. V marsikateri pesmi zveni temni pesimizem, združen z neko resignacijo:

»Dajte mi črno nebo in dni temné,
dajte, iz prsi iztrgajte moje srce!
Naj me med štirimi stenami bol izkljuje,
naj se nad mojo glavó vihar izhruje!«

Spet drugod se javlja byronizem, ker pesnik vidi povsod le bolešt in bolečina človeštva mu »trga srce«. Drugje spet bridko čuti, da je življenje samo polno nasprotij in ne more utešiti src. Kot večni Ahasver z boleštjo potoži, da zanj ni miru, in z resignacijo zapiše: »Živeti — bolešt, ljubiti — bolešt« in nazove svoje življenje »Mrtvo morje«. Tudi ljubezen, ki vsak trenutek živi v njegovem srcu in je njegove »duše obseg«, končno ni nič nego samoprevara. Človek ne ljubi odkrito, temveč le vara samega sebe z »imitacijo ljubezni«. Mož je le suženj, ujet v srce žena-krasotice:

»Možje smo ubogi in žalostni sužnji
ter bolni od vas. O, lepota nas muči:
kot jarki privid nad nami gori,
zvezala nam je srce in moči.«

(Sonet, posvečen lepim ženam.)

Vse to bolno in vendar ljubljeno bi pesnik rad premagal s čisto, idealno ljubeznijo, rad bi nadvladal to mračno življenje, polno nesoglasij, z duševnim prerobenjem. Pa se mu spet vsili misel, da je naša renesansa nedosegljiv ideal, ker človeštvo s pesnikom vred je obsojeno v »večno žejo« po velikem, dobrem in lepem. Življenje je napolnilo »Faustovo čašo« z gorjupo žalostjo in boleštjo in jo nam ponudilo. — Pač pesnik tupatam v jasnejših trenutkih veruje, da »pride dan, ko vzljubim življenje kot georgino v dekliških laseh« in vrže z zmagoslavnim ogorčenjem Faustovo čašo daleč od sebe.

Oblikovno in tupatam tudi idejno je ta začetna Smrekova pesniška tvorba v sorodu Paulu Verlaineu in drugim francoskim poetom. Zato tudi še ni mogla določno nakazati pesnikovega nadaljnega razvoja.

Štiri leta kasneje je izšla druga Smrekova zbirka »Dirjajoči dnevi«, kjer se je pokazala njegova stvariteljska sila v polni luči, združena z neko panerotiko, z močnim socialnim obeležjem in prežeta z močnim, tutam ostrim senzualizmom. O pesimizmu skoro ni več sledu, Smrek se je razgibal v zdravem vitalizmu. Prej so se obsojenemu počasi izgubljali dnevi, zdaj se življenje,

ki se mu je »razodelo ob prvem plesu«, polni z radostnimi doživetji in beži. Dnevi hitijo kakor dirjajoči konji in mi sedimo v sedlu bežečih dni, hrepeneč po lepem maju in krasni pomladi. Vse življenje okoli nas hiti mimo, enako i ljudje, mi le pogledamo za hip v njihov obraz. A značilno za Smrekovo pesem je, da jo zajema predvsem ženska duša, vse drugo kot da ne biva in kot da v življenju nima pomena. Smrek rad slika »naših dni Salomo«, ki ji ne dajo več Janezove glave, temveč le denar, ali »dekle izpred stroja«, ki ji v temni tiskarni izsesava belino rok in gracioznost dekliškega stasa. Zanima ga tragika kavarniških deklet in lepe devojke iz Rusije, ki ji na obrazu leži bolešt domovine. Smili se mu mlado dekle, ki jo je brezvestna mati izročila nasilniku. Veruje v neko preobličjenje ženske lepote od matere na hčer:

»Kakor reka je življenje:
hči v mater dozori
in čez leta v njej lepota
stari lik spet ponovi.«

(Pesem o lepi materi.)

Včasih zahrepeni po eksotični ljubezni, po črni deklici, kajti obrazi črnih deklic so »sfinge in v globini njihovih oči rde divji maki.« Spet drugod se zaljubi v čisto in preprosto vaško deklico in opeva idiličnost vasi nasproti vrvenju mest. To celotno, socialno motivirano zajetje ljubezenskega motiva pri Smreku je izvorno v slovaškem slovstvu in kaže redke pesniške vrednote, dasi je v svoji celoti vendarle dokaj enostavno. Smrek si je svest svoje socialne poezije, a nikakor se ne naslanja na kak politični pravec. Za njegov daljši razvoj je edina nevarnost v tem, da zna njegov pretirani senzualizem škodovati njegovemu neprisiljenemu izražanju in njegovi sicer veliki vizionarni sili. Smrekova prednost pred Lukáčem je tudi v tem, da je laže razumljiv in da je njegova verzna tehnika mnogo bolj dovršena. Njegova druga zbirka zasluži odlično mesto v slovaški književnosti tudi zaradi velike preprostosti in neposrednosti pesniškega jezika.

Izmed ostalih mlajših pesnikov je težko koga uvrstiti na isto višino s predstavnikoma mlajšega slovaškega pesništva, Lukáčem in Smrekom. Izviren in za slovaško slovstvo važen pojav je mladi medicinec Andrej Žarnov. V času notranjih političnih nesoglasij je bil prvobojevnik slovaških katoliških in narodnih prav in je vžigal s svojo plamenečo pesmijo, prežeto z neizprosno doslednim narodnim čuvstvom. Njegova »Straža na Moravi« (1925) naj bi pomenila stražo na meji češkega in slovaškega življa v času nebratskih medsebojnih napadov. Pa je bilo v zbirki preveč ostrih izrazov in razbobotene narodne srastnosti — zbirka je bila zato zaplenjena in ni izšla.

Pravkar je izšla njegova druga zbirka »Brazda v ledino« (1929), kjer se je Žarnov predstavil čisto drugačnega. Svojo veliko nadarjenost, spretno verzno tehniko in bogato domišljijo je tu znova pokazal in dokazal. Vsa zbirka ima le

tri obsežne pesnitve s krajšim prologom in epilogom. Pesnik si jih je zamislil kot tri mogočne stolpe, postavljene v slovaško grudo, na katere je plastično naslikal vse današnje slovaško življenje. Ti stolpi naj bi vedno opominjali vsakega Slovaka, češ taki smo v resnici pri nas. Žarnov si predstavlja Slovaško kakor obsežno mrtvo zemljo, kjer ne poganja nobeno življenje, celo srca so tu mrtva in mrtve so misli. Zato je v tem vzdušju težko živeti. Glavno slovaško mesto, samotna Bratislava, je mrtvo, kakor da je vsa slovaška zgodovinska preteklost preletela brez šuma preko nje. Pesnik hodi po tej zemlji in kliče svoj narod, da ga prebudi iz letargije. A odziva ni od nikoder, vsakdo je osredotočen le vase in za vse drugo ne ve. Pesnik vidi, da ni nikogar, ki bi načel probleme, ki čakajo nujne rešitve in ki jih je toliko:

»Pri nas fraze kot hrošči poleti brne
in za čin — no, je gesta dovolj;
a narod na tridesetero strani
je razcepljen in neprebujen, zastrupljen
iz tridesetero ran krvavi.«

Kakor nekdanj za madžarskih časov skuša nekako novo plemstvo nekaternikov usuznjati krvaveče Slovaško. Kot da ni več pomoči, se vdaja pesnik mrkemu pesimizmu. Tedaj se spomni na slovaško v a s. Od tam mora priti nov val slovaškega zdravja in življenja. Kakor nekdanj v časih narodne sužnosti, ko je prav preprosto ljudstvo najzvesteje ohranilo svoj narodni credo, tako bo tudi danes vnovič rešilo in poživilo svojo domovino. Da bi se to zgodilo, moli pesnik in se zateče k varhlinji Slovaške krajine, k »Sedmi-bolestnej Matke.« Žarnovo prizadevanje za socialni in narodni prerod mu neti veliko ljubezen do slovaškega kmeta in njegove kamenite zemlje. Ta ljubezen mu je tudi odkrito razodela vse slabosti slovaškega javnega življenja, ki ga po prevratu še nikdo ni tako bistro dojel in pretehtal kakor prav Žarnov. Zato je v svoji sodbi tudi neizprosno, včasih celo pretirava, ker pač sovraži vsako farizejstvo, krinko in laž ter hoče biti mož naravnost v boju za pravico in svetlobo. Jednatost jezika in ognjevito čuvstvo ga stavita med najboljše slovaške mlade. Vzporediti bi ga mogli z Bezručem. Je tudi borben in živo veruje v zmago pravice in dobrote v dejanskem življenju:

»Pa naj pride v vihri grom
no — mu bom za strelovod!
Če pride kamen — nema voda bom,
če smrt — v življenje bodem vhod!«

Pesnik skrajne moderne je Borin. Je učenec madžarskega pesnika Ady-ja, Baudelaire-a in drugih francoskih modernih in je vnesel v slovaško slovstvo zapadne prvine, ki so pa za slovaški okus skoro neprebavljive. V njegovih miselnosti prevladuje kaos, ki ga povečujejo oblikovne prisiljenosti. Zdi se, da Borin nima dovolj umetniškega okusa in zrele dovršenosti, ki bi šele mogla pokazati njegovo globoko dušo v

polni moči. Mnenja o Borinu so bila spočetka različna. Nekateri — kakor se pač dogaja vedno — so mu pripisovali prvenstvo med slovaškimi mladimi, češ, ker je odprl svobodnejšim smerem in prostejši obliki pot tudi v slovaško knjigo; a kmalu se je pokazalo, da Borin zgolj tolmači idejno in oblikovno razdrapano knjižne izdelke nekaterih prenapetih modernistov. Te svoje verze je Borin zbral v zbirki »Z dovoljenjem« (1926), češ, dovolite, da tudi jaz pesnim!

Nekako pred dvema letoma je dvignila mnogo prahu književna pravda o istovetnosti Borina z Julijo Devinsko. Končala se je s čednim odkritjem, da je Borin izdal lastno zbirko pod imenom »Julija Devinska: Pesmi v prozi« in v njej priobčil sliko svoje »tovarišice«, kakor da bi bila zbirka njena. Res se je pokazal tu Borin v čisto drugi luči, ter doživlja fino in umetniško, nasprotja med temi pesnimi v prozi in prejšnjimi v vezani obliki so očitna. Zdi se ti, da sedi nekje na daljnem vzhodu na perzijski preprogi in poslušas modrovanje genialnega pesnika in modreca Rabindranatha Tagoreja, ki ga je Borin brezdomno vzljubil. Ta zbirka je prva te vrste v slovaškem slovstvu in kaže mnogo pozitivnih umetnostnih vrednot ter veliko sposobnost Borinovo.

Slovaška pesem se še ni odtujila duši svojega naroda, ki je v svojem dnu globoko religiozen. A povojne razmere so vzbudile odmev moskovskega komunizma tudi v slovaški pesmi. Glasnik »proletkulta« in komunističnih idej v poeziji je Ján Rob Poničan. Značilen je že naslov njegove zbirke: »Sem, mislim, čutim in vidim, ljubim vse, le temo sovražim« — (1925). Štirje cikli razodevajo njegov program: »Pesmi življenja« — velepesem čistega materializma, »Pesmi krvi« — groba mesenost, — »Pesmi srca« — poltenost in »Pesmi vstaje« — revolucija. Rešitev človeštva je zanj v komunizmu, zato pozivlja »svobodno misleček«, da »porušijo cerkve«, »pokopljejo Boga« in »slavijo orgije strasti«. Poničan je hotel postati zagovornik vsega uboštva, pa mu žal ni pogledal v pravi obraz. Zbirka je polna nezmisli, nasprotij in suhega programovstva, tudi oblika in verzna tehnika sta nedovršeni. Ilustracije pa vzbujajo gnus in odpor. Knjiga ne bi smela iziti, Slovaki se je sami sramujejo.

Socialno poezijo, več ali manj v Poničanovem duhu, so gojili še L. Novomeský in Daniel Okáli, Emil Rusko in Jožo Niznánsky, le da sta se zadnja dva srečno ognila komunističnih idej.

V poslednjem času so izdali svoje zbirke še: A. Prídavok »Gube časa«, Ján Št. Bálent »Žalost in luč« in Valentin Beniák »Pojdimo dalje, oblaki!« A večinoma so to začetniki brez ustaljene smeri, zato je težko izreči o njih končnojavno sodbo. Pač pa se i v teh javljajo resnične pesniške zmožnosti in močna samostojnost. Poleg teh piše dandanes še vrsta Lukáčevih in Smrekovih epigonov, ki pa nimajo osebnostnih znakov.

Tako je slovaška poezija v prvem desetletju narodne samostojnosti močno gnala svoje cvetove. Zato je umljiva vera slovaškega naroda v še lepše poganjke na »svetih vrtovih« in na veliko

upanje, katero najlepše izraža najboljši slovaški estēt, član starejše literarne generacije, Štefan Krčméry:

»Vem, da pridejo:
v meni vse poje o njih,
nje kličejo moje oči
in vabi moj glas
in moje srcé moli za njé.«

(Pesem čakanja)

IZ SVETOVNE KNJIŽEVNOSTI

3. Wl. St. Reymont:

KMETJE

(Ob izdanju Slovenske Maticе)

Tri velike epopeje, tri celotne poglede na svojedobno narodno usodo ima poljska književnost — ti so Mickiewiczev »Pan Tadeusz«, Konopnicke »Pan Balcer v Brazylji« in Reymontovi »Chłopi«. Dočim prvi opeva veličastno otožni zaton starega narodnega plemstva in drugi pripoveduje žalostne zgodbe z doma bežečega poljskega kmeta ter se preljuje v krik domovinske ljubezni, izpoveduje tretji vero v kmeta, kakršen je in kakršen na lastni zemlji vrši svoje naravno poslanstvo. Dočim se Konopnicke epopeja ni povsem posrečila, so »Kmetje« dosegli svetovno slavo in so postali najreprezentativnejše delo novejše poljske književnosti.

Reymont nam je v »Kmetih« predstavil poljskega kmeta ob koncu devetnajstega in v začetku dvajsetega stoletja. Na osnovi narodnih, verskih, ekonomskih in družabnih razmer nam odgrinja podobo poljske vasi, se opaja z močjo poljske zemlje in ji poje pesem občudovanja in ljubezni. Njegovo oko tu ne vidi drugega kakor samo domačo grudo; očitno prezira mesto in delavca (potem ko je v veliki povesti »Ziemia obiecana« — Obljubljena dežela — podal negativno podobo delavskih usod), zakaj prava narodna moč mu je samo v kmetu in njegovi zemlji. »Sodobna povest«, kakor je v podnaslovu označil Reymont »Kmet«, je podoba sodobnega kmečkega življenja, kakršno poteka iz zemlje in iz tistih vidnih in nevidnih duhovnih sil, ki urejajo njegovo vsakdanjo usodo, da trpi, se veseli, greši in odrešuje svojo dušo. To je izrazita kolektivna povest. Reymontu niti ni šlo za množico zgodb, ne za to, da mnogolični narodni problem v posameznih slučajih in primerih rešuje, še manj za to, da v najraznovrstnejših oblikovnih možnostih realistično verno prikazuje zunanjo podobo svoje zemlje in njenih ljudi — šlo mu je za enotno notranjo popolnost, za celotnost poljske vasi in zemlje, kajti le v taki vsesplošno veljavni podobi je ta zemlja vsa poljska in njen človek cel. Značilno je, kako povsod prehajajo konkretne podobe povesti v splošno narodne. Primer: Dejanje je v svojih realističnih okoliščinah postavljeno v tedanje rusko-poljsko ozemlje, — v Kraljestvo — kjer je poljski kmet ohranil še svoj najbolj prvotni družabni ustroj, toda dobro se čuti cela podoba v tri dele razkosane zemlje, zlasti nevarnost nemške kolonizacije, moskalskega vladnega nasilstva in izseljevanja v Ameriko.

Zaradi skupnosti je tudi glavna zgodba: Borinova nesrečna ženitev z lepo in mlado Jagno, Antkova ljubezen do mačehe, trpljenje Antkove žene Ane, skratka vsa družinska drama Borinove hiše le najbolj viden del celote. Povsod nastopa vsa vas, najsi bo to majhen dogodek, ki ga izvemo iz opravljivega ženskega govorjenja ali ga gledamo ob pijanem rajanju mladih in starih v židovski krčmi ali če poslušamo skupen posvet mož o šoli. Borina sam je le najuglednejši vaščan in najizrazitejši zastopnik proste narodne volje, dočim stoji župan v ozadju in je kot uradna oseba skoraj namenoma označen tudi kot slab človek. Ta skupnost vaške soseske budi tudi vedne spore z graščinskim gospostvom in preide v pravdo za občinske gozde, dokler se v resnici vsa vas ne dvigne proti graščini; vas sama z medsebojno podporo rešuje svojo revščino; vas se posvetuje, kako pridobiti zemlje in vas zasmehuje odhajajoče nemške naselnike; vas končno sodi Jagno. Vsako še tako drobno življenje je prepleteno s celotnim življenjem v vasi.

Pod takimi miselnimi in oblikovnimi namerami vse dejanje v »Kmetih« ni nič drugega kot absolutno kmečko življenje; ta poudarjena skupnost je postavljena v živo prirodo. Življenje vasi je spojeno s porajanjem, umiranjem in presnavljanjem matere zemlje, ki svojega človeka hrani in ga priklepa nase. Ta človek je v vsem njen sin, svoboden, neporažen, v osnovi vedno enak in notranje zdrav. Ta priroda je tako močna, da gola narava večkrat prekipeva vse sicer tako globoko ukoreninjeno versko življenje in se razpusti v orgiastično veselost; zato je glavni in najgloblji spor v povesti prirodno erotični; priletnemu vdovcu Borinu se zahoče lepe mlade žene. oženjeni Antek se shaja s svojo mačeho in Jagna po tolikih ljubezenskih znanjih s starimi in mladimi ljubimci končno zapeljuje celo organistovega sina Jacka, ki so ga odločili za duhovnika. Ta erotični opoj, ki ne pozna ne krvnih ne starostnih mej, se edino pri Borinu harmonično tragično konča. Ne tako pri Antku. Antek se iz ječe vrne s sklepom »dovolj je bilo pasjega veselja« — in polagoma res odmrje za Jagno, dočim je Jagnina natura tako živo zajeta, da kazni ljudskega maščevanja, ko jo ženske v gnojnem vozu iztirajo iz vasi in se dejansko maščujejo nad njeno prirodno zapeljivostjo, vzbuja odpor. Jagna je tako zvesta samo naturi, golemu prirodnemu nagonu, da ne čuti nikakih ovir in se vdaja »kakor da se ne meni za lastno usodo« (I. 126). Značilno jo je pisatelj opisal in napovedal vso njeno usodo tisto noč, preden se odloči za Borina: »Zopet se je zagledala v okno, ker so očrnele, vele georgine, ki jih je veter majal, kukale skozi šipe, toda takoj jih je pozabila, pozabila vse, celo na sebe samo in utonila v tako sveto brezčutnost kakor mati zemlja v mrtvi jesenski noči: — sveta kakor zemlja je bila Jagnina duša — prav kakor zemlja; ležala je nekje v dolini, do katere ni seglo nobeno oko, v motnjavi zasanjanih hrepenenj — ogromna — sebe same se ne zavedajoča — mogočna, toda brez volje, hotenja in želje — mrtva, toda nesmrtna; in kakor zemljo jo je zagrabil vsak vihar, jo zavil, vrtel in nesel, kamor je hotel... in kakor zemljo v spomladi zbudi toplo solnce, jo oplodi z življenjem, jo pretrese s slastjo ognja, strasti, ljubezni — in ona rodi, ker mora, živi, poje, vlada.